

GLOBALIZACIJA IN KULTURA: KONFLIKT ALI SINERGIJA?

Prispevek izhaja iz stališča, da se družbene in humanistične vede premalo ukvarjajo s problemom razmerja med globalizacijo in kulturo. Poleg tega stanje vednosti na tem področju, čeprav je v zadnjem času vidno napredovalo, ni naklonjeno prenašljenim odgovorom na poenostavljeno dilemo, ali se globalizacija in kultura dopolnjujeta ali pa sta po naravi stvari v stalnem in nerazrešljivem konfliktnem razmerju. V paradoksnih in ambivalentnih naravi globalizacije se skrivajo pomembni potenciali za razvoj kulture. Avtor zagovarja stališče, da globalizacija ne pomeni enosmerne ceste, in se poskuša na ta način izogniti napačni izbiri, da je lahko kultura bodisi le aktivna determinanta globalizacije bodisi le pasivno determinirana po njej.

The article starts from the viewpoint that the social and humanist sciences do not deal extensively enough with the relationship between globalization and culture. Apart from that, the situation concerning knowledge of this field, although recently it has shown visible progress, does not favour overhasty answers to the simplified dilemma as to whether globalization and culture complement each other or are intrinsically in a state of constant and insoluble conflict. The paradoxical and ambivalent nature of globalization contains important potential for the development of culture. The author defends the standpoint that globalization should not be seen as a one-way street, and thus tries to avoid a wrong choice, according to which culture is either an active determinant of globalization or is only passively determined by it.

V zvezi s temo tega prispevka je treba naravnost povedati, da se družbene in humanistične vede premalo – sploh pa ne sistematično – ukvarjajo s problemom razmerja med globalizacijo in kulturo ali, če povemo drugače, s »kulturno globalizacijo«.¹ Razlogi za takšno stanje so številni – med bolj izpostavljenimi omenimo, da se prevečkrat srečujemo s pretiranim poudarjanjem izključno ekonomske oziroma materialne razsežnosti globalizacije, medtem ko so njeni učinki na različna področja človekovega duha bolj ali manj zapostavljeni. Poleg tega moramo omeniti še nek drug razlog oziroma očitno dejstvo, da med tistimi, ki se analitično ali kako drugače ukvarjajo s kulturo, pogosto ne obstaja neko minimalno soglasje o tem, kaj pojem kulture zajema, da posebej ne omenjamo tega, da tudi o sami globalizaciji njeni razlagalci pogosto zagovarjajo povsem nasprotujoče si razlage. Da za takšno stanje ni pravega opravičila, se lahko prepričamo, če postrežemo s

¹ V tem pogledu predstavlja nedvomno izjemo ROBERTSON 1992.

hitro preverljivo ugotovitevijo, da je kultura – ne glede na to, ali jo razumemo »redukcionistično« ali »kompleksno« – ravno eno najbolj izpostavljenih in občutljivih področij učinkovanja globalizacije.

Iz doslej povedanega izhaja, da stanje vednosti na tem področju, čeprav je v zadnjem času vendarle opazno napredovala, ni naklonjeno prenagljenim odgovorom na pogosto preveč poenostavljeno dilemo, ali se globalizacija in kultura dopolnjujeta ali pa sta po naravi stvari v stalnem in nerazrešljivem konfliktnem razmerju. Verjetno je na taki preveč splošni ravni bolj težko priti do veljavnejših spoznanj. Še manj nam je pri tem v oporo manihejsko opredeljevanje, ki dopušča samo eno izmed dveh med seboj izključujočih se možnosti. Življenje oziroma družba sta na srečo dosti bolj kompleksna in izmuzljiva ter redkokdaj nasedeta tako poenostavljenim predvidevanjem. Nenazadnje pa se je treba zavedati, da je »usoda« kulture povezana tudi s tistim, kar se dogaja na ravni razmerij med globalizacijo na eni strani in narodom, nacionalno državo, suverenostjo in identiteto na drugi strani. Raziskovalci te problematike bodo morali vložiti nove epistemološke napore, da bodo njihova spoznanja bolj prepričljiva in v oporo takemu razumevanju in praksi globalizacije in kulture, od katerih bosta imeli korist obe »strani«. Brez omenjene epistemološke intervencije, bodo takšna razpravljanja osta(ja)la ujetnik nenehnih razpravljanj samo o tem, ali potiska globalizacija kulturo v smeri homogenizacije ali pa v smeri heterogenizacije.

Vendar je treba o stanju raziskav oziroma teorije na tem področju vendarle povedati tudi nekaj spodbudnih misli. Eden od pionirjev raziskovanj kulturne globalizacije Roland Robertson (1992) je opozoril, da si s sintagmo globalizacije ne moremo kaj dosti pomagati, če ne zmoremo videti, da ta istočasno sproža tudi procese lokalizacije (»glokalizacija«), ki pa tudi niso brez slehernih pomembnih vzratnih vplivov na globalizacijo. V paradoksnih in ambivalentnih naravi globalizacije se skrivajo pomembni potenciali za razvoj kulture ne le v prihodnosti, temveč jih kultura koristi že danes. Kultura kljub vsemu ni tako nepripravljena na zunanje »vplive«, kot se zdi nekaterim: v preteklosti, se pravi še pred nastopom moderne dobe, se je formirala pod močnim vplivom svetovnih verstev in kultur imperialnih elit, pozneje, nekako od konca 18. stoletja naprej, pa so njene osrednje reference zamenjali nacionalna država, nacionalna kultura in nacionalna identiteta. Med bolj univerzalnimi vplivi, do katerih sploh ni ostala ravnodušna, pa je treba omeniti predvsem z Zahoda prihajajoče sekularne ideologije, kot so liberalizem, socializem in znanost.

V času pospešene globalizacije, se pravi transcivilizacijskih, transregionalnih in transkontinentalnih kulturnih pretokov, so nacionalne države izgubile pomemben del svojih moči in pristojnosti nad kulturo. Nove tehnologije, ki jih je uvedla globalizacija, otežujejo pokroviteljska prizadevanja nacionalnih držav, da bi njihovo prebivalstvo kulturno homogenizirale. Na ta način se je bistveno spremenil kontekst, v katerem se producirajo in reproducirajo nacionalne kulture in identitete – te se zdijo sedaj dosti bolj krhke in odprte do najbolj raznovrstnih zunanjih

vplivov. Še več, priča smo globalizaciji kulture v pomenu skoraj neomejene mobilnosti simbolov, predmetov in ljudi. Vse to je pripeljalo na površje tudi nove vzorce kulturne stratifikacije, z njimi pa še hierarhizacijo kulture in samo še povečani neenakomerni razvoj na tem področju. V tej zvezi je treba omeniti tudi zevajoči prepad med kulturnim in političnim nacionalizmom – pri čemer pod prvim razumemo konceptualne, diskurzivne in simbolične diskurze, pri drugem pa take ključne politične vrednote, kot so nacionalne identitete in interesi – ki ga globalizacija samo še povečuje.

Ne kaže, da je globalizacija dokončno prekinila zvezo med nacionalno kulturo oziroma identiteto na eni strani in samoodločbo narodov ter teritorialnimi mejami nacionalne države. Vseeno pa se je ta zveza razrahljala in to ne nujno v škodo nacionalnih kultur in identitet. Ker gre za kompleksne in daljnosežne posege v to sfero, je v tem trenutku težko izmeriti spremembe, ki jih je povzročila kulturna globalizacija. Vsekakor pravi odgovor na probleme, ki se pojavljajo v tej zvezi, nista zaprta ali etnocentrična kulturna politika in še manj kakšna kulturna paranoja. Te bi kvečjemu povzročile še večjo škodo nacionalni kulturi in identiteti, ki bi se pozneje, ko bi se morale znova odpreti svetu, znašle še bolj nebolgljene in nezavarovane pred globalizacijo.

Napovedi o tem, da bo prišlo do globalne kulturne asimilacije v korist novonastale globalne kulture so se izkazale za močno pretirane. Nekaj desetletij navala ameriške komercialne in množične kulture ni upravičilo prvotnih bojazni – lokalne in nacionalne alternative oziroma ustvarjalnost so v močnem porastu skoraj povsod po svetu. Ogledamo pa si lahko dosti bližji primer: zahodnoevropske politične elite, predvsem ustanove Evropske unije, so investirale velikanski politični kapital v oblikovanje evropske identitete. Zadnje raziskave javnega mnenja dokazujejo, da takšni naporji prej spominjajo na prizadevanja alkimistov: 97 % prebivalcev Evrope ni imelo nikakršnega neposrednega stika z ustanovami Evropske unije ali prireditvami, ki jih je ta organizirala, le 5 % izmed njih jih je zatrdilo, da se počutijo najprej Evropejci, kar 45 % pa jih je menilo, da v njihovi nacionalni identiteti ni sledu o kakršnikoli komponenti evropskosti. Še več, kar 88 % se je, ko so dobili to priložnost, raje identificiralo s svojo nacionalno ali regionalno pripadnostjo.

Globalizacija sproža največ upravičenih bojazni v zvezi s hegemonijo oziroma dominacijo na področju jezika. Nekateri se pri tem ne bojijo uporabiti besede »kulturni imperializem«. Lingua franca danes ni jezik Voltaira, Goetheja, Danteja ali Cervantesa, temveč jezik McDonalda, Disneylanda in Jerryja Springerja. Ta jezik je seveda tudi jezik Shakespeara, ameriške ustave in Beatlesov. Lingvistična dominacija, kot vemo, ne pomeni le vsiljevanja tujih ali prevedenih besed, temveč jeziki prenašajo tudi vrednostne paradigme, kulturne kode in filozofske sisteme. Vzpon »nove latinščine« ne pomeni, da bodo drugi jeziki preprosto izumrli, je pa na mestu upravičena bojazen, da se lahko njihov kozmos zoži na področja intime, tolažb in zasebnih misli. Vendar je zanimivo, da prihajajo upori proti dominaciji angleščine od angleških govorcev samih ali pa so samo izrečeni v tem jeziku. Ta

upor spominja na primer disidentov proti staremu Rimu in tudi katoliški cerkvi, mislimo na Giordana Bruna, Kopernika, Luthra in Spinozo, ki so svoje ideje sporočali svetovni javnosti v latinskem jeziku. Nič torej ne kaže, da bi lahko materinščino zamenjal kak drug jezik – lingua franca, celo nasprotno, mnogi so prepričani, da bodo procesi globalizacije samo utrdili individualno etničnost in posledično tudi njihovo jezikovno raznolikost.

Če so prve raziskave učinkov globalizacije opozarjale predvsem na nastajajočo kulturno homogenizacijo v svetu, se najnovejše raziskave bolj ukvarjajo s kulturno heterogenizacijo, to je, z dokazovanji, da prinaša globalizacija nove priložnosti za kulturo oziroma da se mora še tako univerzalna ali globalno osmišljena kulturna dobrina na koncu transformirati ali celo prijeti na določeno nacionalno (»lokalno«) okolje. V tem smislu je treba razmerje med globalizacijo in kulturo razumeti kot recipročno, kar pomeni, da globalizacija sama po sebi ni edina in izključna determinanta kulture in da tudi kulturi ni mogoče pripisati vloge »ključa«, ki omogoča privilegirani vpogled v notranjo dinamiko kompleksnih procesov globalizacije. Preseganje omejitev, ki jih predstavljata prostor in čas – spomnimo, da se velika večina definicij globalizacije steka v ugotovitev, da gre za pojav »radikalne kompresije časa in prostora« – za kulturo že dolgo ne predstavlja posebnega problema, če pomislimo, da je mogoče kulturne simbole proizvajati kjerkoli ali vsaj relativno neodvisno od danih fizičnih (prostorskih) omejivosti.

Globalizacija potemtakem še zdaleč ne predstavlja enosmerne ceste, v kateri igrajo izključno vlogo le globalne družbene strukture in kulturne vrednote, temveč je vsaj načelno odprta tudi za nacionalne (»lokalne«) intervencije v te globalne procese. Tako razumevanje predpostavlja, da so kulture v osnovi »potujoče« ali »mobilne« in ne le statični konstrukti, ali če povemo drugače, kulture je treba obravnavati tako v pomenu »korenin« (»roots«) kot tudi v pomenu »poti« (»routes«). Za nobeno kulturo ni mogoče reči, da obstaja ali da je obstajala v nekakšnem »čistem« oziroma »prvobitnem« stanju, vse kulture se s časom spreminjajo ali spremenijo. Bolj ali manj nasilni ali vsaj vsiljeni poskusi kulturne in ekonomske homogenizacije pogosto doživljajo ravno nasprotno učinke – se pravi, da spodbujajo heterogenizacijo in fragmentacijo. V tem smislu lahko sklenemo, da je kultura tako neodvisna kot tudi odvisna spremenljivka v procesih globalizacije – gre za razumevanje, ki se na veliko izogne napačni izbiri, lahko ji rečemo tudi »mehanični«, ki se ukvarja le z eno in izključujočo dilemo, da je lahko kultura bodisi le aktivna determinanta globalizacije bodisi le pasivno determinirana po njej.

Seveda je treba povedati, da med tistimi, ki se v različnih strokah (sociologija, ekonomija, politična znanost, zgodovina itn.) ukvarjajo z globalizacijo, ne obstaja enotno oziroma za vse sprejemljivo stališče – tudi če se strinjajo v tem, kaj globalizacija sploh je –, kakšne dolgoročne posledice ima globalizacija za kulturo. »Hiperglobalisti« (Held in drugi 1999: 326–331) govorijo o kulturni homogenizaciji sveta, na katero imata največji vpliv ameriška »pop« kultura in zahodno potrošništvo. V nasprotju z njimi pa »skeptiki« opozarjajo na »ersatz« in plitvost

globalne kulture, ki se ne more primerjati z zakoreninjenostjo nacionalnih kultur, ki s svojo raznolikostjo in tudi medsebojnimi ustvarjalno produktivnimi konflikti preprečujejo nastanek globalne uniformirane kulture. Ob »hiperglobalistih« in »skeptikih« omenimo še »transformacioniste«, ki so pozorni predvsem na mešanje kultur in narodov (ljudstev), kar naj bi pripeljalo do naraščanja števila kulturnih hibridov in nastajanja novih globalnih kulturnih omrežij. V vseh teh primerih imamo opraviti s hudimi poenostavljanji: gre za to, da se globalizacija na področju kulture bodisi močno precenjuje bodisi močno podcenjuje.

Pri vsem tem je tudi težko najti koherentno epistemološko paradigmo, na katero bi se sploh bilo mogoče opreti pri analiziranju relevantnih razsežnosti kulturne globalizacije. Nenazadnje prispeva k nezadovoljivim razumevanjem in razlagam kulturne globalizacije tudi sporni »metodološki paralelizem«, pri čemer mislimo na to, da razlagalci teh družbenih pojavov paradigmo kulturnih procesov na globalni ravni izenačujejo s tisto, ki je značilna za odvijanje istih procesov na ravni oziroma v okviru nacionalne države. Iz povedanega je mogoče izluščiti, da lahko najbolj prodorne analize fenomena kulturne globalizacije pričakujemo od tistih raziskovalcev, ki se ne bodo zadovoljili le z analizami sprememb kulturne identitete in vrednot v času globalizacije, temveč bodo svoje raziskave razširili tudi na področje transformacije konteksta in sredstev, v katerih se nacionalne kulture producirajo in reproducirajo.

Poleg epistemoloških vidikov kulturne globalizacije si zaslužijo obravnavo tudi njeni organizacijski vidiki, pri čemer mislim predvsem na prevladujoče mehanizme, preko katerih se kulturna globalizacija uveljavlja. Tudi bolj ali manj spontani in naključni kulturni tokovi preko meja se sčasoma institucionalizirajo in vzpostavijo svojo relativno avtonomno infrastrukturo, ki skrbi za kulturno produkcijo, transmisijo in recepcijo kulture. Seveda organizacijski vidiki kot taki niso nekaj nevtralnega, temveč so, tako kot vsak podoben sociološki konstrukt, obremenjeni z različnimi vzorci stratifikacije, ki je le druga beseda za pojave hierarhije in neenakosti oziroma neenakomernega razvoja. Primeri za to so hitro pri roki: vzemimo samo neenakomerni in asimetrični dostop do globalnih telekomunikacij, in sicer tako znotraj držav kot tudi med njimi. To ima med drugim za posledico, da uživa samo nekaj držav ali družb na svetu ta privilegij, da proizvajajo televizijske programe, ki so poleg domače javnosti namenjeni tudi tuji – da se torej izvažajo.

Seveda se v tej zvezi upravičeno zastavlja vprašanje, ali je sociologija sploh usposobljena za kvalificirano obravnavanje razmerja med globalizacijo in kulturo, če se je mogoče strinjati z Robertsonom (1992: 35), da ima kultura v sociologiji prej periferni status kot ne. Medtem ko je sociologija naredila velikanski teoretični in metodološki napredek na drugih raziskovalnih področjih, o takem pozitivnem premiku na področju konceptualizacije in analitičnih elaboracij kulture skorajda ni sledu. Še posebej v zadnjih nekaj letih so družboslovci veliko svojih intelektualnih naporov usmerili v sociologijo globalizacije, kar upravičuje pričakovanja, da bodo raziskovalni dosežki v tej zvezi tudi posredno prispevali k bolj poglobljenemu

razumevanju socioloških učinkov globalizacije na kulturo. Treba je povedati, da sicer iz socioloških vrst že prihajajo bolj odločni glasovi, da bi se morala sociologija bolj resno posvetiti kulturi (Robertson 1992: 46). Za takšen profesionalni zasuk ima zasluge prav globalizacija, ki postavlja družbe in civilizacije pred kritične preizkušnje, še posebej pa je v tem pogledu izpostavljena tradicija, ki si mora poiskati nove vloge v tokrat globalno spodbujenih procesih kulturne potrošnje in njene sinkretizacije.

Globalizacija je v marsičem spremenila dosedanje vzorce razširjanja in izmenjave vsega tistega, s čimer razumemo kompleks kulture (Held – McGrew 2000: 17–18). Povrh tega sta se še posebej v zadnjih dveh desetletjih nešteto povečala vrednost in količina »izvoza« in »uvoza« kulturnih dobrin. V tej zvezi moramo pomisliti samo na velikansko mednarodno izmenjavo, ki ji ni primera v zgodovini televizijskih, filmskih, časopisnih, revijalnih in radijskih proizvodov, še posebej pa na eksponentno rast vsakovrstnih (čeprav ne le teh) kulturnih dobrin prek interneta. Nacionalne države sploh nimajo več pregleda ali kakršnegakoli vpliva nad temi procesi, kot je bilo to v preteklosti. Zato lahko sociološko posplošimo, da stojijo za procesi kulturne globalizacije prej družbe in korporacije kot pa nacionalne države. Po prepričanju globalistov so korporacije dejansko zamenjale države in »teokracije« v nekdanji vlogi osrednjih producentov in distributerjev kulturne globalizacije. Še več: pretrgala se je tradicionalna zveza med »fizično« lokacijo in »družbenim« kontekstom s tem, ko posameznikov in kolektivitete več ne ovirajo, ali vsaj ne v toliki meri kot prej, geografske omejitve. Hibridne kulture in transnacionalni mediji so globoko zaorali na tistem polju, ki je bilo doslej bolj ali manj rezervirano za prepoznavne nacionalne kulture. Vsi ti novi procesi narekujejo potrebo po striktnem razlikovanju med kulturnim nacionalizmom, ki zajema konceptualne, diskurzivne in simbolične resurse, in političnim nacionalizmom, ki poudarja izključno (ekskluzivno) politično prioriteto nacionalne identitete in nacionalnih interesov. Sociologom ostaja še veliko dela, da bodo izmerili kvantitativne in kvalitativne razsežnosti transformacije vloge sodobne države v kulturni sferi.

Ortodoksni zagovorniki globalizacije so prepričani, da se nacionalnim kulturam obeta zaton. Pravih dokazov za kaj takega pa je zaenkrat bolj malo. Coca-Cola, McDonalds in Microsoft so sicer prepoznavne in vplivne blagovne znamke širom po svetu, vendar se pozablja, da zasledujejo v prvi vrsti dobiček in se na vse načine borijo za čimvečji tržni delež, vendar pa bi jim težko pripisovali kakšno pomembno sociološko vlogo v pomenu nastajanja alternativnih centrov politične identitete in legitimnosti. Svet še naprej ostaja prostor, v katerem smo priča različnim in med seboj tekmujočim nacionalnim kulturam, od katerih vsaka izmed njih razpolaga s specifičnimi simbolnimi resursi in ciljem, da razširi svoje območje vpliva in število svojih odjemalcev. Pravzaprav se nacionalni kulturi ne piše nič bolj bistveno drugačna usoda kot teritorialni (nacionalni) državi, ki so ji »trdi« globalisti prav tako napovedovali ali še napovedujejo skorajšnji konec – obe ostajata še naprej

odporni in utegneta celo selektivno (iz)koristiti orodja globalizacije za svojo nadaljnjo promocijo. Trditve o kulturni homogenizaciji v obliki »amerikanizacije« stojijo na trhlih nogah, ker v svoji zaverovanosti izključno v to razsežnost kulturne globalizacije prezrejo enako ali celo bolj usodne procese kulturne heterogenizacije. Kulturna globalizacija potemtakem ne proizvaja le »istosti« oz. uniformnih kulturnih vrednot, temveč tudi razlike. Naj bodo globalni kulturni pretoki iz svetovnih metropol in sploh dominantnih okolij še tako istoznačni, se na koncu, ko dosežejo svoj (lokalni) cilj, vedno »indigenizirajo«, torej zaživijo svoje avtonomno življenje, ki ni samo preprosta in prepoznavna kopija svojega »izvirnika«.²

Smith (1990) nikjer ne vidi prepričljivih dokazov, da bi nacionalne kulture prostovoljno odstopale svoje mesto globalni kulturi. Prej je res nasprotno, to je, da smo priča njihovi mobilizaciji in renesansi. Tisto, kar prepoznavamo kot globalno kulturo, je preveč eklektično, brezčasno in tehnično, da bi lahko konkuriralo nacionalni kulturi, ki korenini v posebnem, vezana je na določen zgodovinski prostor in čas in jo poleg tega zaznamuje še ekspresivnost. Nacionalna kultura je sociološko močnejša in odpornejša, ker združuje čustva in vrednote na naslednjih relevantnih ravneh: 1. ohranja občutek povezanosti oziroma kontinuitete s prejšnjimi generacijami; 2. člani skupnosti delijo skupni spomin na dogodke in slavne *osebnosti* iz njihove (kolektivne) zgodovine; in 3. delijo občutek skupne usode in voljo, da v njej vztrajajo tudi v prihodnje na temelju obeh omenjenih socioloških in zgodovinskih dejstev. Skoraj odveč je dodati, da je globalna kultura brez zgodovinskega spomina: kakšni skupni spomini bi lahko na primer združevali na emocionalni in racionalni ravni celotno človeštvo? Če bi to bili samo kolonializem in svetovni vojni, bi bili to kvečjemu dodatni razlogi za nadaljnje delitve. Sociološki determinizem tipa, da »kultura sledi strukturi« je že pred časom izčrpal svojo pojasnjevalno moč, ko je tako imenovana »teorija konvergence« napovedovala poenotenje (sociološko uniformiranje) vseh družb, ki so vstopile v industrijsko epoho. V resnici pa so družbe le še poglobile in razvile svoje nacionalne posebnosti in jih še z večjo kljubovalnostjo ponudile svetu, kjer se je za to pojavila priložnost.

Sociologija (kulture) se še premalo zaveda in elaborira centralni pomen, ki ga ima kultura v pomenu simbolne navezave med prostorom in narodom (Held 2000: 48). Ali je v tej navezavi mogoče videti bodisi nekaj pozitivnega bodisi negativnega, se mnenja raziskovalcev razlikujejo. Glede na ambivalentno naravo družbenih pojavov, imajo nemara prav oboji. Tako bolj *optimistično* razpoloženi ugotavljajo, da nove komunikacijske tehnologije sociološko vzpostavljajo »globalne vasi«, ki osvobajajo komuniciranje in skupnosti pred njihovimi fizičnimi in geografskimi omejitvami. Danes se zato v kulturi sliši dosti bolj različne glasove, kot pa je bilo to do sedaj. Liberalni navdušenci nad globalizacijo so tudi očarani nad demokratizacijskim potencialom kulturnega trga, ki najeda tradicionalne trdnjave elitizma

² Več o tem in prepričljivo teoretično razlago teh procesov je mogoče najti v APPADURAI 1996.

na tem področju. *Pesimisti* po drugi strani kažejo s prstom na strukture, pri katerih je mogoče zaznati vidne in rastoče neenakosti v zvezi s prevladujočimi vzorci lastništva nad informacijami, komunikacijsko infrastrukturo in njihovimi pretoki. Sem se uvršča tudi teza o vzpostavljanju kulturnega imperializma, ki je pozorna zlasti na procese kulturne homogenizacije v razmerah globalizacije, to je na procese rafiniranega predstavljanja zahodne kulture kot v bistvu globalne kulture. To zadnje zagovorniki te teze povezujejo tudi z globalnimi ekonomskimi interesi Zahoda in še posebej Združenih držav Amerike.

Ali je (bo) svet boljši s tem, ko ima na voljo več komunikacij in sploh več kulturnih dobrin in infrastrukture, ki stojijo za njim? Kritiki globalizacije opozarjajo, da se vzporedno s temi procesi odvijajo tudi procesi neenakomerne in neenakopravne koncentracije lastništva nad medijskim in kulturnim kapitalom in to tako znotraj posameznih držav kot tudi med njimi. Tudi v tem smislu je mogoče reči, da se svet deli na »informacijsko bogatega« in »informacijsko revnega«. ³ Še posebej v zadnjih letih smo v svetu pričala veliki koncentraciji medijskega kapitala in nasploh komunikacijskih tehnologij, ki homogenizirajo medije do te mere, da je mogoče v tej zvezi govoriti celo o »totalitarnih težnjah« (Held 2000: 57). Tako danes globalne medije v veliki meri obvladuje 10 transnacionalnih korporacij, kot so: Time Warner, Disney, Bertelsmann, Viacom, Tele-Communications Inc., News Corporation, Sony, Seagram (nekdanja Universal), General Electric (nekdanja NBC) in nizozemski Phillips (nekdanji Polygram). Te velike in močne korporacije seveda nadzirajo tako distribucijo kot tudi vsebino informacij in kulturnih dobrin, ki jih diseminirajo po svetu. Korporacije, ki pokrivajo področje kulturne globalizacije, so tudi na uglednih mestih s seznama 500 največjih korporacij na svetu: leta 1998 je bil Microsoft na 3. mestu, Disney na 40., Sony na 75., Time Warner na 96., Reuter na 183. itd.

Tako imenovanim *tradicionalistom* se zdijo kritike te vrste integracij pretirane, češ da je mogoče tudi v razmerah globalizacije v kulturnih formah in ustanovah prepoznati njihovo nacionalno jedro. Nacionalne kulture, nacionalne države in sploh lokalne skupnosti so mnogo bolj zakoreninjene v svojih družbah, kot pa je to primer z omenjenimi transnacionalnimi korporacijami (na primer z Disneyjem), ki se sicer lahko bahajo z ustvarjenimi profiti, vendar so bolj *efemerne* in še zdaleč ne tako globoko zasidrane v vsakdanjem življenju in identitetah, kot o tem priča primer nacionalne kulture. Z analizami vloge množičnih medijev in njihovo regulacijo poskušajo *tradicionalisti* dokazati, da globalizacija še zdaleč ni tako apokaliptično posegla v ustaljene kulturne svetove, kot se to zdi nekaterim oziroma bi nekateri hoteli. Ne le da je regulacija na teh področjih še vedno trdno v rokah nacionalnih držav, temveč tudi »odjemalci« (bralci, gledalci in poslušalci) ostajajo bolj ali manj zvesti domačim (državnim oziroma nacionalnim) medijem. Nekateri raziskovalci so

³ O tej delitvi in njenih socioloških in drugih implikacijah imamo tudi v slovenskem prevodu odlično delo Trevorja HAYWOODA z naslovom *Info-bogataši – info-reveži*, 1997.

na podlagi svojih raziskovanj družbenih posledic uvedbe telegrafa v viktorijanski dobi prišli do zaključka, da je ta v smislu krčenja prostora in časa pomenil celo bolj revolucionarno iznajdbo od interneta – pa bi na tej osnovi vendarle težko sklepali, da je odpravil nacionalno državo in nacionalno kulturo v korist nekakšne globalne družbe in globalne kulture.

Že omenjeni *transformacionisti* se niso zadovoljili z odgovori, da je globalizacija pustila »vse tako, kot je bilo« ali da se je »vse spremenilo«. Predvsem pa jih ni zadovoljilo razumevanje globalizacije kot izključno enosmernega procesa. Prav tako so za tezo o globalizaciji kot »kulturnem imperializmu« menili, da je neprepričljiva in v bistvu »amerikocentrična«. O nacionalni oziroma kulturni identiteti *transformacionisti* sodijo, da je v marsičem sporen pojem, ki se ga pogosto uporablja v nedemokratskem pomenu, ker predpostavlja, da obstaja nekaj takega, kot je to homogena in relativno zaprta kultura. Seveda je iluzorno pričakovati kaj takega v času naraščajočega multikulturalizma in hibridnosti. Poleg globalnih kulturnih pretokov se odvijajo tudi regionalni pretoki, ki jih predstavljajo tako imenovane »geolingvistične« regije, za katere je značilna njihova lastna notranja dinamika in prav tako specifične globalne povezave (»links«). V tej zvezi omenimo, da ZDA in Evropa nista edina in privilegirana izvoznika kulturnih dobrin, temveč so se na tem področju uveljavile tudi nekatere države iz Latinske Amerike: vzemimo primer cenjenih »telenovel«. Mednarodna izmenjava televizijskih programov je v bistvu dosti bolj kompleksna, kot se zdi na prvi pogled. Ta dejstva govorijo v prid temu, da ni dovolj, če se omejimo le na standardno razlikovanje »lokalnega« od »globalnega«, temveč tudi na razlikovanje »regionalnega« od »globalnega«. Na koncu je seveda treba zastaviti tudi bolj načelno vprašanje, če so kulturni pretoki kot taki že tudi dokaz za kakršnokoli dominacijo oziroma če je njihov obseg že tudi dokaz za njihov dejanski kulturni pomen.

Pretirana in že skoraj paranoična pričakovanja, da bo globalizacija unificirala kulturno in etnično raznolikost na našem planetu, so potemtakem brez podlage. V času, ki ga zaznamuje pojem globalizacije, se je celo povečalo in se še naprej povečuje število narodov oziroma etničnih skupin, ki so se dokopale do svoje lastne države (med drugimi se uvršča sem tudi primer Slovenije) ali pa so povečale svoj volumen avtonomije v okvirih obstoječe države (vzemimo primer Škotske v Veliki Britaniji). V vsakem primeru je čas globalizacije prinesel več priložnosti za to, da se vsaj sliši, če ne celo usliši glas takšnih etnonacionalnih skupnosti, kot so »plemena«, »manjšine«, »etnične skupine« in »domorodci« (na primer v ZDA, Avstraliji in Kanadi). Po skrbno zbranih podatkih (Scholte 1200: 167) je mogoče od približno leta 1990 naprej v svetu, ki šteje skoraj 200 držav, naštetih vsaj 800 etnonacional(istič)nih gibanj, ki se zavzemajo bodisi za avtonomijo bodisi za samoodločbo. Žal ima ta slika tudi svojo temno stran, ker seveda ni mogoče mimo dejstva, da poskušajo nekatere avtokratične države z nasilnimi sredstvi zatreti naraščajočo mobilizacijo etnonacionalnih gibanj. Samo v letu 1994 smo bili na ta način priča najmanj 18 (vseh je bilo 23) vojn, ki so bile v bistvu etnični konflikti,

in da so enote Organizacije združenih narodov v tem pogledu vzdrževale mir v najmanj 8 državah. Globalizacija potemtakem še zdaleč ni zadala uničujočega udarca načelu nacionalnosti, temveč je le še prispevala k reprodukciji njegovih novih organizacijskih oblik. Je pa globalizacija razrahljala nekdanjo tesno povezanost med narodom oziroma etnijo in državo, kar je prispevalo k nadaljnjemu širjenju ali bolje povečevanju kompleksnosti tistega, kar razumemo pod kulturnim pluralizmom v svetu.

Seveda se je mogoče strinjati z nekaterimi analitiki globalizacije, ki trdijo, da utegne nebrzdana oziroma prvobitna logika globalizacije ogroziti tako sedanjo kulturno kot tudi nasploh biološko raznolikost v svetu. Procesi globalizacije, ki jih ne morejo ustaviti nobene fizične oziroma teritorialne (suprateritorialne) meje, dajejo procesom »vesternizacije« in »amerikanizacije« močno spodbudo in oporo, vendar je po drugi strani tudi res, da je, kot smo že povedali, globalizacija omogočila alternativnim kulturam in tako imenovanim »spečim identitetam«, da so ponovno zaživele. Omenimo samo nekaj primerov: televizija je odigrala vidno vlogo pri krepitvi etnične samozavesti med prvotnimi prebivalci Avstralije (aborigini) pa tudi med Katalonci v Španiji, s satelitskimi prenosi televizijskih oddaj se pomaga ohranjati inuktituški jezik (jezik Inuktitukov) na arktičnem območju Kanade, videi so pripomogli k ohranjanju beduinske kulture v Egiptu, identitete Maorov v Novi Zelandiji (ali, kot jo ti imenujejo, Aotearoa) si sploh ni mogoče predstavljati brez vloge radia itd. (Scholte 2000: 227). Ti primeri nas napeljujejo k ugotovitvi, da je potrebno biti pri ocenjevanju posledic globalizacije v sferi kulture skrajno previden in se osvoboditi takšnih ali drugačnih apriornih sodb. Globalizacija lahko po eni strani kulturo(e) destabilizira ali celo dokončno ogrozi (nekateri lingvisti celo alarmantno napovedujejo, da bo v naslednjem stoletju izumrlo skoraj 90 % vseh obstoječih jezikov na svetu), medtem ko so se nekatere druge alternativne ali distinktivne kulture uveljavile in se uveljavljajo ravno zahvaljujoč globalizaciji. Glede na ambivalentno naravo globalizacije bo morala kultura nasproti njej zagovarjati, odvisno od primera do primera, obe strategiji: se pravi tako izkoriščanje globalizacije za nadaljnjo promocijo kulture kot tudi iskanje najbolj primernih načinov za tisto, čemur številni raziskovalci globalizacije pravijo »kulturna varnost«. ⁴ V prid slednjemu govorijo podatki o tem, da so globalizacijski procesi vseeno razširili okvire izražanja in uveljavljanja pluralnih kulturnih identitet, katerih obstoj in razvoj sta danes manj odvisna od omejevanj in pritiskov, ki jih je v tem pogledu izvajala nacionalna država. Še več, globalna proizvodnja in potrošnja kulture sta pripeljali tako daleč, da danes ni več mogoče govoriti o

⁴ Med bolj znanimi prizadevanji, ki se zavzemajo za »kulturno varnost«, izstopa Komisija za globalno regulacijo s svojim predlogom, da je treba globalno organiziranje uskladiti z dejanskim stanjem globalne raznolikosti. Tudi v dokumentih Svetovne banke se pogosto srečujemo z zahtevami, da se poveže ekonomska prizadevanja z antropološkimi vidiki. Nekateri razumejo pod prakticiranjem »interkulturalnosti« prizadevanja za t. i. »interkulturalni kozmopolitizem«, ki bi preprečeval, da bi se katerakoli kultura ali civilizacija vsiljevala kot univerzalni model.

prekrivanju in kaj šele o izenačevanju države, družbe in identitete, kot je bilo to v preteklosti. Pričakovanja, upanja in hotenja ljudi danes niso več vezana izključno na njihovo neposredno geografsko okolje in fiksni okvir dominantne kulturne matrice, temveč presegajo te okvire in jih determinira njihovo globalno okolje.

Če razumemo procese globalizacije le v linearnem pomenu, ne pa v pomenu njene paradoksnosti in ambivalentnosti, smo še daleč od njenega pravega in polnega razumevanja. Prevedeno v sociološki jezik bi za globalizacijo lahko rekli, da se ne odvija po neki avtomatični in unilateralni logiki, ki bi za seboj puščala le enodimenzionalne učinke (Beck 200: 45–47). Globalizacija ni le v igri sama s seboj, temveč daje nov pomen in poudarek lokalnosti, v bistvu gre za to, da njeni učinki pomenijo istočasno »delokacijo« kot tudi »relokacijo«. V dobesednem pomenu je mogoče »globalno« razumeti kot nekaj, kar je prisotno »na več mestih hkrati«, torej kot »translokarno« ali tudi kot »globalna lokalizacija«. Delokacija in relokacija imata za posledico to, da »lokalnih« kultur v času globalizacije ni mogoče več zadovoljivo pojasniti v njihovi ločenosti ali odtrganosti od preostalega sveta. Na ta način tudi tradicije ni mogoče več zavarovati s tradicionalnimi sredstvi (kar ni nič drugega kot svojevrstni fundamentalizem), temveč jo je mogoče zavarovati in razvijati naprej le v kontekstu, dialogu in konfliktu z najširšim (globalnim) okoljem. V tej zvezi zato ne more presenetiti, da, na primer, Coca-Cola in Sony zagovarjata strategijo »globalne lokalizacije«, kar pomeni, da si njuni menedžerji ne prizadevajo v prvi vrsti postavljati tovarn vsepovsod po svetu, temveč si prizadevajo postati sestavni, ne v smislu podrejenosti ali nadrejenosti, del lokalnih kultur. Seveda pa se vse to ne odvija po nekakšni avtomatični logiki, se pravi kot nekaj, kar bi samodejno pripeljalo do renesanse lokalnosti.

Med posebej izpostavljene vidike kulturne globalizacije moramo prišteti tudi internet, ki prinaša po eni strani globalni pluralizem in na drugi strani globalno anarhijo (Toynbee 2001: 209–210). Ena od njegovih pozitivnih strani je, da ga je nemogoče nadzorovati in da govori številne jezike, čeprav pri mednarodnem komuniciranju vseeno prevladuje angleščina. Zaenkrat je njegova prednost tudi ta, da ga za razliko od drugih medijev in materialnih dejavnosti v sodobnem svetu še najmanj obvladuje denarna logika. Ker je internet še relativno mlad, je težko že ta trenutek napovedovati, ali bo ostal tak ali pa ga bo že v bližnji prihodnosti obvladovalo nekaj ključnih igralcev in moči. Prav tako še ne vemo odgovora na vprašanje, ali se bo razvil v enega najbolj vplivnih komunikacijskih medijev ali pa bo ostal bolj ali manj specifičen in privilegiran način komuniciranja med člani globalne elite. Vsekakor bo potrebno vztrajati na njegovi odprtosti in ohranjati tisto širino komunikacijske in kulturne odprtosti, ki je niso zmogli mediji, ki so ostali ali ostajajo zaprti v okvire ene same države ali ožjega civilizacijskega oziroma kulturnega bloka.

Med najbolj učinkovite prevodnike globalne zavesti, s katerimi se ne more primerjati nobena druga zvrst kulture, se nedvomno uvršča glasba. Različne melodije in stili obkrožajo svet, ne da bi jih lahko pri tem zaustavila katerakoli meja, in

vplivajo na njihove poslušalce, pa če ti to hočejo ali ne. Samo šest družb, ki se ukvarjajo z distribucijo glasbe, obvladuje 7 % svetovnega trga, vendar bi bilo težko reči, da so učinki tega »monopola« pogubni za ustvarjalnost in svobodo, kot je to primer z monopoli na področju množičnih medijev. Na tem področju smo priča neskončnemu mešanju različnih vplivov in ustvarjalnih praks, pri čemer bi bilo težko najti argumente za trditev, da potekajo vplivi samo v eni smeri oziroma da gre za kakšno kulturno hegemonijo.

Globalizacija, sociološko gledano, prispeva k naraščanju globalne zavesti o tem, v kako kompleksno strukturiranem svetu kultur živimo. Vendar globalizacija ne poteka enakomerno, kar najbrž tudi nikoli ne bo, ker imajo narodi, skupine in posamezniki različne resurse, da si jo ukrojijo po svoji meri oziroma da si od nje prizadevajo vzeti predvsem tisto, kar v prvi vrsti utrjuje in tudi (za)varuje njihovo kulturo. V tem pogledu lahko slabotne družbe oziroma šibke kulture hitro podležejo logiki kulturne homogenizacije ali pa tistemu milostnemu strelu, ki neko kulturno identiteto obsodi na turistično folklorno atrakcijo (Guibernau 1999: 20). Če je globalizacija prekinila dosednji popolni nadzor nacionalnih držav nad ekonomskim življenjem, potem je treba vedeti, da pri tem nacionalne kulture ne pridobijo avtomatično, ker lahko pri tem ostanejo brez potrebnih materialnih sredstev za njihovo reprodukcijo. Zaenkrat še vedno pogrešamo take mehanizme globalne regulacije, ki bi na primer podprle ogrožene kulture – pri tem imamo v mislih male narode oziroma ekonomsko deprivilegirane kulturne skupnosti – z obdavčenim deležem dobičkov, ki jih ustvarjajo bogate in uspešnejše države, zahvaljujoč nepoštenim priložnostim, ki jih v tem pogledu prinaša čas prvobitne globalizacije.

Šele pod takimi pogoji bi bilo mogoče govoriti o bolj enakomerni globalizaciji, ki bi vpeljala dvosmerni proces: po eni strani »univerzalizacijo partikularnega« in na drugi strani »partikularizacijo univerzalnega«. Tako kot to velja tudi za druge podobne primere, tudi v tem primeru do takega enakomernega ali vsaj bolj uravnoteženega razvoja ne bo prišlo preko noči ali samodejno. Čeprav se bodo morale pri tem nekatere (večje ali velike, iz različnih razlogov privilegirane) kulture potruditi bolj kot pa manjše in tiste, ki se morajo boriti za svoj obstoj, pa se nobena ne bi smela zapreti v slonokoščeni stolp in si domišljati, da je »višja« in da se lahko reproducira mimo ali celo na račun drugih kultur. Vloga globalizacije je, kot smo to večkrat pokazali v tem prispevku, ambivalentna, in v tem pogledu pozitivne priložnosti kot tudi tveganja, kar zadeva prihodnost (nacionalne) kulture, morda še nikoli doslej v zgodovini niso bile tako usodne, kot so to ravno ta čas.

Literatura

- A. APPADURAI, 1996: *Modernity at Large – Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis – London: University of Minnesota Press.

- D. ARCHIBUGI – D. HELD – M. KÖHLER, 1998: *Re-imagining Political Community – Studies in Cosmopolitan Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- H. ARENDT, 1959: *The Human Condition – A Study of the Central Dilemmas Facing Modern Man*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Z. BAUMAN, 1998: *Globalisation – The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press.
- U. BECK, 2000: *What Is Globalisation?* Cambridge: Polity Press.
- J. BEYNON – D. DUNKERLEY (ur.), 2000: *Globalisation Reader*. London: The Athlone Press.
- M. CASTELLS, 1997: *The Power of Identity – The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Blackwell Press.
- A. DIRLIK, 2000: *Globalisation as the End and the Beginning of History: The Contradictory Implications of a New Paradigm*. Toronto: McMaster University (Working Paper Series).
- T. DUNNE – N. J. WHEELER (ur.), 1999: *Human Rights in Global Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- A. GIDDENS, 1999: *Runaway World – How Globalisation is Reshaping our Lives*. London: Profile Books.
- M. GUIBERNAU, 1996: *Nationalisms – The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*. Cambridge: Polity Press.
- – 1999: *Nations Without States – Political Communities in a Global Age*. Cambridge: Polity Press.
- M. GUIBERNAU – J. HUTCHINSON (ur.), 2001: *Understanding Nationalism*. Cambridge: Polity Press.
- T. HAYWOOD, 1997: *Info-bogataši – info-reveži – Dostop in izmenjava v globalni informacijski družbi*. Maribor: Institut informacijskih znanosti.
- D. HELD, 1995: *Democracy and Global Order – From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press.
- – 2000: *A Globalizing World? Culture, Economics, Politics*. London – New York: The Open University.
- D. HELD – A. MCGREW – D. GOLDBLATT – J. PERRATON, 1999: *Global Transformations – Politics, Economics and Culture*. Stanford, California: Stanford University Press.
- D. HELD – A. MCGREW (ur.), 2000: *The Global Transformation Reader – An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press.
- P. HIRST – G. THOMPSON, 1996: *Globalisation in Question – The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.
- R. J. HOLTON, 1998: *Globalisation and the Nation-State*. Houndsmills – Basingstoke: MacMillan Press.
- W. HUTTON – A. GIDDENS (ur.), 2001: *On the Edge – Living with Global Capitalism*. London: Vintage.
- R. JACKSON, 2000: *The Global Covenant – Human Conduct in a World of States*. Oxford: Oxford University Press.
- P. JAMES, 1996: *Nation Formation – Toward a Theory of Abstract Community*. London: Sage Publications.
- F. JAMESON – M. MIYOSHI (ur.), 1998: *The Cultures of Globalization*. Durham – London: Duke University Press.

- C. JENCKS (ur.), 1998: *Core Sociological Dichotomies*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications.
- F. J. LECHNER – J. BOLI, 2000: *The Globalisation Reader*. Oxford: Blackwell Publishers.
- A. MCGREW (ur.), 1997: *The Transformation of Democracy – Globalisation and Territorial Democracy*. Cambridge: Polity Press in Open University.
- B. MEYER – P. GESCHIERE (ur.), 1999: *Globalisation and Identity – Dialectics of Flow and Closure*. Oxford: Blackwell Publishers.
- K. NASH, 2000: *Contemporary Political Sociology – Globalisation, Politics and Power*. Oxford: Blackwell Publishers.
- A. J. MOTYL, 1999: *Revolutions, Nations, Empires – Conceptual Limits and Theoretical Possibilities*. New York: Columbia University Press.
- B. PAREKH, 1995: Introduction – The Concept of New Identity. *New Community* 21/2. 147–151, 255–268.
- – 1997: National Identity in a Multicultural Society. *IHS Newsletter* 2. Dunaj. 8–9.
- R. RIZMAN, 1998a: Ali sta nacionalna suverenost in identiteta v zatonu? *Evropeizacija slovenske politike*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo. 17–26.
- – 1998b: Multikulturalizem in izzivi globalizacije. *34. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. E. Kržišnik. Ljubljana: FF. 125–135.
- – 1999: Nacionalna identiteta v času globalizacije. *Šumijev zbornik – Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem*. Ur. J. Šumi. Ljubljana: FF. 239–249.
- – 2000: Nacionalna država, suverenost in identiteta v času globalizacije. *Revija* 2000 127/128. Ljubljana. 177–189.
- R. ROBERTSON, 1994: *Globalisation – Social Theory and Global Culture*. Thousand Oaks – California: Sage Publications.
- J. A. SCHOLTE, 2000: *Globalisation – A Critical Introduction*. Houndsmills – Basingstoke: MacMillan.
- Z. SKRBIŠ, 1999: *Nomads and Sedenterians in the Era of Globalisation* (rokopis).
- A. D. SMITH, 1990: Towards a Global Culture? *Theory, Culture and Society* 7. 171–191.
- – 1995: *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.
- – 1998: *Nationalism and Modernism*. London – New York: Routledge.
- – 1999: *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press.
- J. TOMLINSON, 1999. *Globalization and Culture*. Cambridge: Polity Press.
- P. TOYNBEE, 2001: Who's Afraid of Global Culture? *On the Edge – Living with Global Capitalism*. Ur. W. Hutton – A. Giddens. London: Vintage.
- M. WATERS, 1995: *Globalisation*. London – New York: Routledge.

GLOBALIZATION AND CULTURE: CONFLICT OR SYNERGY?

SUMMARY

The social and humanist sciences, unfortunately, do not deal extensively enough – and not at all systematically – with the relationship between globalization and culture, or, in other words, with »cultural globalization«. The reasons for this are numerous: one of the fairly obvious which deserves mentioning is the fact that only too often exclusively the economic or material dimensions of globalization are emphasized, while its effects on the various aspects of the human mind are more or

less ignored. Moreover there is often no minimum agreement among scholars who deal with culture in an analytical or some other way as to the scope of the notion of culture, not to mention the fact that interpreters of globalization regularly hold quite contradictory opinions.

From what has been said so far it is obvious that the situation concerning the knowledge of this field, although recently it has shown visible progress, does not favour overhasty answers to the oversimplified dilemma as to whether globalization and culture complement each other or are intrinsically in a state of constant and insoluble conflict. It is probably quite difficult to offer any more insightful observations at such a general level. Even less helpful is a Manichaean view, which involves only two possibilities that exclude one another. Life and reality are, fortunately, more complex and tricky phenomena and rarely accommodate such simplified predictions. One also needs to realize that the »destiny« of culture is connected to what is happening in terms of relationships between globalization on one hand and a nation, national state, sovereignty and identity on the other.

However, some encouraging thoughts concerning the state of research or theory in this field need to be mentioned. One of the pioneers of cultural globalization research, Roland Robertson, warns that the globalization syntagma is not helpful if one does not realize that globalization at the same time triggers off processes of localization (»glocalization«), which have important reverse effects on globalization. The paradoxical and ambivalent nature of globalization holds important potential for the development of culture not only for the future – culture already makes use of that today.

In this time of intensive globalization, i.e. transcivilizational, transregional, and transcontinental cultural flows, national states have lost an important section of their power and authority over culture. The new technologies introduced by globalization hinder the patronizing attempts of national states to culturally homogenize their populations. Thus the context in which national cultures and identities are produced and reproduced has been radically changed in its essence: national cultures and identities now seem much more fragile and open to change of the most diverse kind. All this has brought new patterns of stratification to the surface, and with them hierarchization and increasingly unequal development in this field.

It seems that globalization has not definitely severed the connection between national culture and identity on the one hand and self-determination of nations and territorial borders of national states on the other. Nevertheless, these links have been loosened up, not necessarily to the disadvantage of national cultures and identities. Since the interventions of globalization in this sphere are complex and far-reaching, it is at present difficult to measure the changes caused by cultural globalization. The proper reaction to the problems connected with it is certainly not to be found in a closed or ethnocentric cultural policy, and even less in some kind of cultural paranoia. These would cause even more harm to national culture and identity, which would find themselves even more insecure and unprotected from globalization later when they should open up to the world anew.

Globalization causes some well-justified fears in connection with hegemony or domination in the field of language. Several scholars do not hesitate to use the term »cultural imperialism« here. Today's lingua franca is no longer the language of Voltaire, Goethe, Dante, or Cervantes, but the language of McDonald's, Disneyland, and Jerry Springer. This same language is, of course, also the language of Shakespeare, the American Constitution, and the Beatles. Linguistic domination, as we know, not only imposes foreign words or calques, languages also pass on value paradigms, cultural codes, and philosophical systems. The rise of »new Latin« does not mean that other languages are simply going to die out, but there are well-justified fears that their universe can be narrowed down to the areas of intimacy, consolation, and private thought. It is, however, interesting that the revolt against the domination of English comes from English speakers themselves or is expressed in this language. That is why the predictions that the mother tongue could be replaced by another language – the lingua franca – seem exaggerated. On the contrary, many people feel that globalization processes can help strengthen individual ethnicity and consequently also linguistic variety in the world.

Initial research on the effects of globalization has focused particularly on emerging cultural homogenization in the world; the latest research, however, prefers to deal with cultural heterogenization, i.e. it tries to prove that globalization offers new chances for culture and that even

the most universal and global cultural assets must eventually transform or even catch on in a certain national («local») environment. In this sense the relationship between globalization and culture should be understood as a reciprocal one, which means that globalization in itself is not the only and exclusive determinant of culture and that culture cannot be credited with the role of the »key« which provides a privileged insight into the inner dynamics of the complex processes of globalization.

Globalization therefore should not be seen as a one-way street in which only the global social structures and cultural values play a role; it is, at least in principle, also open to national («local») interventions in these global processes. This stance presupposes that cultures are essentially »travelling« or »mobile«, and not just static structures. In other words, cultures should be dealt with both in the sense of »roots« and in the sense of »routes«. No culture can be said to exist or to have existed in some kind of »clean« or »original« state, all cultures change with time. Violent or imposed attempts at cultural and economic homogenization often have the reverse effect: they encourage heterogenization and fragmentation. In this sense we can conclude that culture is both an independent and a dependent variable in globalization processes, taking an approach which tries to avoid a wrong perspective that deals only with one or the other possibility, i.e. that culture can be either an active determinant of globalization or be passively determined by it.